

Balcı Şükrü, Kocaman Melek Tuğba. (2022). Panoptikondan Banoptikona İktidar Mekanizmasındaki Dönüşüm, *Kritik İletişim Çalışmaları Dergisi*, 2022 İlkbahar -01-(33-50)

PANOPTİKONDAN BANOPTİKONA İKTİDAR MEKANİZMASINDAKİ DÖNÜŞÜM

TRANSFORMATION IN THE POWER MECHANISM FROM PANOPTICON TO BANOPTICON

Şükrü BALCI^a

Melek Tuğba KOCAMAN^b

Doi: 10.53281/kritik.1074718

^aProf. Dr., Selçuk Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, 0000-0002-0477-0622, sukrubalci@selcuk.edu.tr,

^b Öğr. Gör. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Polatlı Sosyal Bilimler Meslek yüksekokulu, 0000-0002-2030-6950, melek.kocaman@hbv.edu.tr

MAKALE BİLGİLERİ

Makale:

Gönderim Tarihi: 16.02.2022

Ön Değerlendirme: 21.02.2022

Kabul Tarihi: 30.06.2022

Anahtar Kelimeler:

Yeni iletişim teknolojileri, gözetim, iktidar, panoptikon, banoptikon

Key Words:

New communication technologies, surveillance, power, panopticon, banopticon

ÖZET

Geçmişten günümüze varlığını sürdüren ve çeşitli şekillerde meşruluğunu sağlama idealinde olan iktidar aygıtının, hegemonyasını sürdürebilmek amacıyla uyguladığı en önemli teknik, gözetimdir. Gözetim olgusu, zamanın şartlarına ve gelişen teknolojiye paralel olarak farklı biçimlerde uygulanmış ve toplum denetim altına alınmaya çalışılmıştır. Yeni iletişim teknolojilerinin gelişmesi de iktidarın ve gözetim mekanizmasının çehresini değiştiren önemli noktalardan biri olmuştur. Artık baskı ve zorlamanın yerini gönüllülük almış, iktidarın gözü, baskıcı ve olumsuz anlamından sıyrılmaya başlamıştır. Yeni medyanın kendine içkin olan gönüllü gözetim mekanizması sebebiyle, gözetim mantalitesi yeni biçimlere bürünmüştür. Aynı zamanda sistemin güvenliğini sağlamak amacıyla kişiyi hapsedip izleme ve denetleme durumu, yine sistemin güvenliği için sistemden dışlama ve değersiz değerliden ayırma hareketiyle eklenmiştir. Bu çalışmada, yeni iletişim teknolojileri ile değişime uğrayan gözetleme olgusunun, geçmişten günümüze nasıl değiştiği ve literatürde ne gibi kavramlarla ifade edilmiş olduğuna dair bir literatür taraması yapılmıştır. Bu bağlamda, panoptikon, süperpanoptikon, sinopticon, omnipcion, ve banoptikon, kavramları karşılaştırmalı biçimde açıklanarak, yeni iletişim teknolojileri ile ortaya çıkan gözetim teknikleri ve yeni kavramlar irdelenmiştir.

ABSTRACT

Surveillance is the most important technique used by the government to maintain its hegemony, which has existed from the past to the present and has the ideal of legitimizing it in various ways. The phenomenon of surveillance has been applied in different ways and parallel to the conditions of the time and the developing technology, and the society has been tried to be kept under control. The development of new communication technologies has also been one of the important points that changed the face of power and surveillance techniques. Now the pressure has disappeared, instead, voluntarism has dominated. Due to the voluntary surveillance mechanism inherent in the new media, the surveillance mentality has taken on new forms. The individual, who

Derleme Makale (Review Article)

Sorumlu yazar: Şükrü Balcı

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0477-0622>

E-mail : sukrubalci@selcuk.edu.tr

was previously watched and imprisoned for the security of the system, is now excluded from the system for the security of the system. In this study, the changing phenomenon of surveillance with new communication technologies was examined. A literature review was conducted to reveal how surveillance has changed from past to present and with which concepts it is expressed in the literature. In this context, the concepts of panopticon, superpanopticon, synopticon, omniopticon, and banopticon are explained comparatively, and surveillance techniques and new concepts that emerge with new communication technologies are examined.

© 2021- e-ISSN 2667-6850

GİRİŞ

İnsanlık tarihinin başından beri insanoğlunun yaşam mücadelesi ile beraber hep hayatımızda bulunan, devamlı olarak değişen ancak her zaman var olan, bazen zarar bazen ise yarar sağlayan, insanoğlunun yarattığı bir gücün varlığından söz etmek gerekmektedir. Bu güç “iktidar” kavramı ile ifade edilmektedir. İktidar kavramı, farklı dönemlerin farklı şartlarına ve felsefelerine göre çeşitli biçimlere bürünse de ortadan kalkması hiçbir zaman olası olmayan bir gerçeklik olarak düşünülmektedir. İlk çağlarda kabile reisi olarak kendini gösteren iktidar, günümüzde görünmez bir çehreye sahip olsa da daha güçlü ve büyük bir güçtür. Bu güç, dünyadaki tüm gelişmelerden haberdar olmasının yanında, ayrıca bu gelişmelerin yaratıcısı ve gözetleyicisi rolündedir (Özdel, 2012, s. 22).

İktidar, toplumu denetim altına alabilmek adına içinde bulunulan dönemin teknolojisi ekseninde yeni iktidar mekanizmaları yaratmaktadır. Kapitalist iktidar yapısı, gelişen teknolojiye paralel olarak yaşadığı değişimi iktidar biçimlerinde de göstermektedir. Toplumsal beden, iktidar açısından disiplin altına alınması gereken bir nesnedir ve iktidarın gözü toplumsal bilinç yapısında kendini içselleştirmek amacıyla sürekli biçimde bu bedeni gözetlemektedir. Toplumsal yaşamdaki özgürlük bir yanılsamadan ibarettir. Toplumsal yaşamdaki özgür alan aslında bir askeri düzenin ve hatta bir hapisane mantalitesinin izdüşümünü içermektedir. Bireylerin önceden belirlenmiş kurallar çerçevesinde davranışlarının sebebini sorunsallaştırmadan yaşadığı, toplumun tek merkezden yönetildiği bir toplumsal yapının ifade ettiği şey, bireylerin nesneleştirilerek yok edildiği bir sistemdir. (Çoban, 2019, s.119).

İktidarın gücünü görünür kıldığı alanlardan biri olan ve geleneksel medya olarak isimlendirilen, genel anlamda tek yönlü bir süreci ifade eden, endüstriyel ve kitlesel iletişimi tanımlayan bir aşamanın ardından, günümüzde sosyal medya çağı yaşanmaktadır. Dijital medya veya internet medyası kavramlarıyla nitelendirilen bu medya ortamı, bilişim ve enformasyon teknolojilerini ve internet ağ tabanını kullanan bir mecradır. İnternet siteleri ve e-mailleri içeren Web 1.0 dönemini, daha etkileşimli ve etkinlik alanı yüksek olan sosyal medya platformlarının devreye girmesini sağlayan Web 2.0

teknolojisi takip etmiştir (Çamuroğlu Çığ, 2016, s. 92). Şeylerin interneti dediğimiz Web 3.0 ise hayatın tümüyle protokole geçirilmesini mümkün kılmıştır (Han, 2020a, s. 69). İktidarın meşruluğunu sağlamak, hegemonyasını devam ettirebilmek, güvenliğini sürdürmek için uyguladığı gözetim olgusu geçmişten günümüze birtakım dönüşümlere uğrarken yeni iletişim teknolojilerindeki bu gelişmelerin büyük etkisi olmuştur. Kalaman (2019)'a göre, bir dönem uygulanan insanların takip edilmesi, kişilerin fişlenmesi ve gözetlenmesi yoluyla kayda geçirilen yazılı dosyalar artık ortadan kalkmıştır. Bunun yerine günümüzde, bireyin attığı adımların, gittiği yerlerin, internette ziyaret ettiği sitelerin, herhangi bir çevrimiçi platformdan paylaştığı bütün iletilerin mevcut olduğu dijital ortamlarda saklanan inanılmaz büyüklükteki veri bulunmaktadır. Genelde toplumun özel olarak ise bireyin dönüşmesinde katkısı olan bu gözetim biçimleri her dönem farklı biçimlerde ortaya çıkmış ve uygulanmış ve gözetim kavramını ile ilgilenen araştırmacılar kavramın farklı niteliklerini ön plana çıkararak farklı isimlendirmeler yapmışlardır. Bu gözetim tekniklerinden en bilineni ve çeşitli araştırmalara konu olanı kuşkusuz panoptikondur. Bunu günümüzde yeni iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte, süperpanoptikon, sinoptikon ve omnioptikon takip etmiştir (s.581). Sonrasında ise istenmeyen sistemden dışlanarak sistemin verimliliğini ve sürdürülebilirliğini sağlamanın farklı bir rolünü üstlenen Bannoptikon karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada geçmişten günümüze varlığını çeşitli silüetlere bürünerek sürdürmeye devam eden iktidar mekanizmasının dijitalleşme ve yeni iletişim teknolojilerinin kullanılmaya başlamasıyla birlikte, nasıl bir dönüşüm geçirdiği irdelenecektir. Yukarıda bahsedilen kavramsallaştırmalar ışığında gözetim olgusu ve gözetim toplumundaki iktidarın gözü ve yeni bakış politikaları, karşılaştırmalı olarak bir literatür taramasıyla incelenmektedir. Çalışma yeni iletişim teknolojilerinin gözetim mekanizmasındaki yerini anlamak ve iktidarın günümüzdeki görünmeyen suretini idrak edebilmek adına önem taşımaktadır.

1. Özne, İktidar ve Göz Kavramları

Foucault (2014)'a göre Fransızca “sujet” den gelen özne kelimesinin iki anlamı bulunmaktadır. İlki tabi olan yani boyun eğen özne, ikincisi ise bağlanmış öznedir. İlkindeki tabi olma durumu denetim ve bağımlılık yoluyla gerçekleşmekteyken ikincisinde karşımıza çıkan özbilgi ve vicdandır. Bu noktada öznenin bağlandığı kendi kimliğidir. Ancak boyun eğdiren iktidar biçimi, sözcüğün iki anlamında da işaret edilmektedir (s. 63). Özne aslında hiçbir zaman kendi başına var olan özerk ve özgür bir yapı değildir. Toplumsal yapının bir parçası olarak özne, toplumsal yapıya ihtiyaç duyar ve ondan aldıklarıyla kendini parça parça oluşturmaktadır. Oluşturulan bu bütünlük, uyumsuzluklar, eksiklikler ve sorunlar

içermektedir. Öznenin kurgusu içinde bulunan sistemin koşulları aracılığıyla belirlenir ve bu kurgu her zaman ideolojinin temel belirleyici olduğu bir süreci işaret etmektedir. İktidarın ideolojisi ile kendi gerçekliği arasında kalan özne, çözümü olmayan bir parçalanma ve yeniden bütünleşme sürecini içeren hastalıkla yaşamaya mahkûm edilmektedir. Özne gerçek varoluşunu yakalayamadığı için kurguladığı “ideal özne”, olmak istediği ancak olamadığı bir öznedir. Özne sürekli olarak kendini tamamlanmış kabul etme eğilimindedir ancak öznenin bitmeyecek bir süreç olduğunu söylemek gerekmektedir. Özne, bu bakımından kendini var edebilmek için iktidarın varoluşuna yönelik tehditlerine rağmen görünür olmayı tercih eder (Çoban, 2009, s.3).

Öznenin var oluşuna bir tehdit oluşturan iktidar kavramı ile ilgili ise teorik bir kaostan söz etmek yanlış olmayacaktır. Varlığından asla şüphe edilemeyecek bir fenomen olarak iktidar, kavramsallaştırmada birtakım belirsizliklere sahiptir. İktidar, baskı olarak nitelenmesinin yanında, iletişimde yapıcı bir unsur olarak da nitelendirilir, bazen de özgürlük ile ilişkilendirilmektedir. İktidarı ortak eyleme dayandıranlar olduğu gibi mücadeleyle ilişkilendirenler de bulunmaktadır (Han, 2020b, s.7).

İktidar kavramı daha çok baskı, denetim, eşitsiz mücadele gibi özneye üstünlük kurmaya çalışan kavramlarla ilişkili olarak düşünülmektedir. Elbette bu düşünce, iktidarın belli bir yönünü ifade ediyor olabilir. Ancak Foucaultcu bir bakış açısıyla iktidarı öznenin kurucusu, onun arzusunun yörüngesi ve hatta öznenin varoluş şartı olarak anlamlandırırsak, iktidar sadece karşı koyulandan ziyade varoluş için güçlü bir bağımızın olduğu, varlığımız içinde bulunan ve saklanan bir şey olacaktır (Butler, 2005, s. 9-10). Böylece Foucaultaçısından özne ve iktidar arasında, sıkı bir ilişkinin bulunduğu söylenebilir. İktidar yalnızca kurumsal yapılar bağlamında tepeden inme bir şekilde özneyi denetimi altına alan salt bir yapı değildir. Bundan daha ileri bir boyut olarak, gündelik hayata, öznenin zihninde ve hareketlerinde kendine yer edinen bir kurumdur (Özmkas, 2012, s. 56). Dolayısıyla bireyi iktidar mekanizmasının uygulandığı ya da cezalandırıldığı ilkel bir atom, boş bir mekanizma; iktidarı ise bireyi bastırmak ya da özneliğini parçalamak amacıyla çalışan bir güç olarak düşünmek hatalı olacaktır. Bir beden, hareketlerin, arzuların, söylemlerin bireyler olarak tanımlanmasını sağlamak ve bunu kurmak iktidarın birincil etkilerinden biridir. Bireyler iktidarın hedefleri değil, tam tersine iktidarın aracısı durumundadır. İktidar, kurduğu birey üzerinden işlemektedir (Foucault, 2011, s. 107).

Başka bir şekilde söyleyecek olursak, iktidar, yaratmış olduğu hakikat yasaları ve bu yasalar çerçevesinde ürettiği söylemsel pratikler aracılığıyla yaşamın adlandırılması ve anlamlandırılması sürecinde etkin bir rol oynamaktadır. Bireyler, bu yasalara birtakım pratiklerle tabi kılınarak iktidarın

devamını üstlenmektedir. Foucault, bu süreci “nesneleşerek özneleşme” olarak adlandırmaktadır. Artık iktidar yaşamı sona erdirebilecek bir gücü değil, aksine yaşamın üretimini ve devamlılığını sağlamaya yönelik mekanizmaları denetleyen ve gözetleyen bir aygıt olarak karşımıza çıkmaktadır. Foucault, bundan dolayı iktidarın bedenler üzerindeki kontrolünü ifade eden biyopolitikayı moderniteyle ilişkilendirmektedir (Baştürk, 2013, s. 244). Modernitenin disiplin iktidarı, nüfusu özenle yönetilecek bir üreme ve üretim yığını olarak görmektedir. Bunu gerçekleştiren ise biyopolitikadır. Üreme, sağlık düzeyi, doğum ve ölüm oranları, yaşam süresi bu kontrollerin nesnelere dir. Foucault’un bahsettiği “nüfus biyopolitikası” disiplin iktidarının yönetim tekniğidir. Disiplin iktidarının temelinde terbiye etmenin olumsuzluğu bulunmaktadır ve bu itaatkâr özneyi yaratır (Han, 2020a, s. 30). Disipline edici iktidar insanları topluma yararlı kılmak ve verim elde etmek için bedeni adeta hizaya sokmaktadır. Beden aynı zamanda paradoksal bir biçimde disipline etme ve denetim altına alma sürecini eksik, yetersiz kılmakta ve iktidarı disiplinden başka teknikleri de benimsemeye zorlamaktadır. İktidarın disiplinden başka benimsemeye başladığı yeni biçim ise denetimdir. Denetim, disiplinin yerine başka bir şeyin koyulması ve disiplin paradigmasının terk edilmesi olarak değil, iktidar ilişkilerini daha etkili kılmak amacıyla yapılan bir tamamlamadır. Verim ve üretkenlik fikrini yaşatmak için denetim disiplini pekiştirip dönüştürmektedir. Yeni sanayi üretimi sonucu ortaya çıkan değişim, denetimi gerekli hale getirmiştir (Revel, 2006, s. 139).

Tüm iktidar biçimlerinin çeşitli dönemlerde ve düzeylerde işlediği farklı yöntemler ve teknikler vardır. Örneğin polisin kendi iktidar yöntemleri varsa, aile içinde ebeveynlerin çocukları üzerinde, kadın ve erkeğin karşılıklı birbiri üzerinde iktidar ilişkileri kurduğu birçok prosedürden bahsedebiliriz. Yani iktidar ilişkileri bir tür kaba tahakküm ya da şiddet içermek zorunda değildir; bunlar iktidarın aşırı durumlarını göstermektedir. İktidar ilişkileri aslında güç ilişkileridir, her zaman tersine dönme ihtimali bulunan çatışmalardır. İktidar her yerdedir ve kaçınılmaz olarak direnişe de yol açmaktadır (Foucault, 2012, s. 176-177). Dolayısıyla iktidar kendisini şiddet ya da baskı olarak dışa vurabilir ancak buna dayanmaz. Özgürlüğe de karşı değildir. İktidar en olumsuz biçimiyle düşünüldüğünde, iradeleri kıran ve özgürlüğün karşısında duran bir güç olarak ortaya çıkmaktadır. Günümüzde ise iktidar giderek müsamahacı bir biçime bürünmektedir. Müsamahakârlılığının yanında dostluğu ile bütün olumsuzluğundan sıyrılmakta ve adeta kendini özgürlük olarak sergilemektedir. Neoliberal rejimin iktidar mekanizması daha görünmez bir surette, incelikli, kaygan, ve akıllı bir biçim almıştır. Bu rejimde tabi durumda bulunan özne boyun eğişinin farkında bile değildir. Egemenlik ilişkileri görüş alanının dışında olduğundan dolayı kendini özgür sanmaktadır (Han, 2020a, s. 23-24).

Her iktidar toplumsal yaşam üzerindeki denetimini kendi zamanının teknolojileri çerçevesinde “göz” üzerinden kurmaktadır. Göz, tarihsel anlamda iktidarın temel belirleyicidir. Toplumun tüm yaşam alanları iktidarın gözü tarafından denetlenmektedir. İktidar bu işlevi gerçekleştirmek, toplum üzerinde denetimi sağlamak amacıyla gözetim sistemlerini kullanmaktadır. Toplum gözü ile denetim altına alan iktidar aynı zamanda toplumsal gözü de denetlemeye çalışmaktadır. Bu anlamda iktidarın meşruiyetini sağlamak için kullandığı denetim biçimlerinden en temeli gözetim, en önemli iktidar organlarından biri ise gözdür (Çoban, 2009, s. 1). Gözün iktidarı olarak adlandırılan kapitalist sistemin iktidar biçimine yönelik tartışma Bentham’ın Panoptikon’u ile başlayarak Foucault’un çalışmalarıyla devam etmiştir. İktidarın gözünün ürettiği gözün iktidarı, yeni iletişim teknolojileri vasıtasıyla disiplin ve cezalandırma bağlamındaki hapishane sistemini hayatın her alanına yaymıştır (Çoban, 2019, s. 111).

2. Panoptikon’dan Süperpanoptikona

Yaşadıkları dönemde büyük karışıklıklarla karşılaşan imparatorluklar, kendi halklarını denetleyebilmek için, 18. yüzyılda bazı otoriter kontrol sistemleri üretme yoluna gitmişlerdir. Bu düşünceye paralel olarak bu dönemde, kontrol sistemlerine ilham veren yeni bir yapı tarzı ortaya çıkmıştır. 1785 yılında iki kardeş olan Benthamlar bir proje çalışması yapmıştır. Samuel Bentham tarafından tasarlanan ve Jeremy Bentham tarafından da iç sistemleri temellendirilen bu yapı, Panoptikon adıyla anılmaktadır. Bu kelime “pan” ve “opticon” olmak üzere iki farklı sözcüğün birleşmesiyle türetilmiştir. Pan kelimesinin anlamı bütün, opticon kelimesinin anlamı da gözlemlemektir. Bundan dolayı yapı tam da yapacağı işleyişe uygun bir biçimde “bütünü gözetlemek” anlamına gelen Panoptikon ismini almıştır (Özdel, 2012, s. 23).

Bu yapı, sayı olarak çok fazla insanın denetim altında tutulmasının ve gözetlenmesinin amaçlandığı, çerçevesiz denetlenebilecek kadar geniş mekânı bulunmayan, istisnasız bütün kurumlara uygulanabilir niteliktedir. Bina ahlaksızları ıslah etmek, endüstrideki iş kolları içerisindeki ıslah edilemeyen bireyleri cezalandırmak, acizlere bakmak, delileri denetim altına almak, tembelleri çalıştırmak, şüpheli kimseleri hapsedmek, hastaları tedavi etmek, gönüllüleri yönlendirmek ya da yeni nesli eğitmek amacıyla kullanılabilir durumdadır. Bu anlamda bina, cezaevlerinin, nezarethanelerin, hapishanelerin, ıslahevlerinin, düşkün evlerinin, imalathanelerin, hastanelerin, akıl hastanelerinin ya da okulların amaçlarına uygulanabilir niteliktedir (Bentham, 2019, s. 12).

Kurumdaki gözetim altına alınan bireyler, gözetim faaliyetini gerçekleştiren bireyler tarafından ne kadar sıkı denetim ve gözetime tabi tutuluyorsa, kurumun amacı da o kadar kusursuz biçimde yerine

getirilmektedir. Burada önemli olan kişinin hem her an gözetlendiğini düşünmesi hem de ne zaman gözetlendiğini tam olarak bilememesidir. Bu durum, kişinin her an gözetlendiğine kendine inandırmasına ve buna göre hareket etmesine sebep olmaktadır (Bentham, 2019, s. 13).

Bina gözetleyicinin merkezde oluşunu sağlayabilmek için dairesel bir biçimde tasarlanmıştır. Yuvarlak yapıda dışa ve içe bakan pencereler ayrıca ana binasında hücreler bulunmaktadır. Bu hücreler iç alanda bir boş meydana, arenaya doğru konumlandırılmıştır. Gözetleyicinin olduğu kule de bu meydanın tam ortasında bulunmaktadır. Birbirinden bağımsız durumdaki hücreler birbiriyle herhangi bir iletişim kurulamayacak şekilde tasarlanmış ve bu sayede hücredeki bireyler yalnızlaştırılarak, olası otoriteye direniş ihtimali ortadan kaldırılmak istenmiştir. Hücrelerin ışıklandırma ve pencere sistemleri de gözetleyici güçlü kılmak amacıyla ayarlanmıştır. Hücrelerin dış pencereleri sadece ışık alma amacıyla kullanılmaktayken, iç avluya doğru tasarlanan pencereler gözetleyicinin hücrede bulunan kişiyi daha iyi görebilmesi adına yapılmıştır. Gözetleyicinin bulunduğu kulede yer alan pencereler ise pencereden içeriye bakan mahkûmların gözetleyicinin içeride bulunup bulunmadığını, kendisini gözetleyip gözetlemediğini anlayamayacağı biçimde özel bir şekilde tasarlanmıştır. Bu nedenle içerideki kişi kendini sürekli olarak izleniyormuş gibi hisseder. Gözetleyici, buradan hücreleri izlediğinde onları net bir şekilde gözetleyebilirken aynı zamanda mahkûmlara karşı da görünmez kılınmış bir iktidar rolünü üstlenmiştir (Özdel, 2012, s.24). Böylelikle hayali bir ilişkiden mekanik olarak gerçek bir boyun eğme durumu doğmaktadır. Bundan böyle delinin sakin olması, mahkûmun iyi davranması, okul çocuğunun özenli olması, işçinin çalışması, hastanın tedaviye riayet etmesi için herhangi bir güç kullanmaya gerek kalmamaktadır. Artık kocaman kilitler, demir parmaklıklar, zincirler kullanılmayacaktır, ayrımların net ve açıklıkların iyi tasarlanmış olması yeterlidir ve bu durum Bentham'ı adeta büyülemiştir. Eski kale tarzındaki ağır "güvenlik evleri" mimarisinin yerine geçebilecek bir "emin olma evi"nin basit ve ekonomik geometrisidir bu. Burada bir görünürlük alanına boyun eğdirilen ve bundan haberi olan kişi, iktidarın baskılarını kendisi için yeniden değerlendirmekte ve onları kendi üzerinde kendiliğinden etkili hale getirmektedir (Foucault, 1992, s. 254).

Gözetlenen insanların kendilerini her zaman gözetim altında hissetmeleri Panoptikon için muhtemelen en önemli noktadır ancak tek önemli nokta da değildir. Burada en önemli şeylerden birisi de mümkün olduğunca geniş bir zaman diliminde kişilerin gerçekten gözetim altında tutulabilmesidir. Böylece gözetleme işinde ortaya çıkabilecek problemler bu yapıyla en aza indirilebilecek ve en yüksek ıslah gerçekleştirilebilecektir (Bentham, 2019, s. 23).

Bentham'ın Panoptikon'u 1980'li yıllardan sonra ilgi merkezi haline gelmiş ve birçok tartışmaya sebep olmuştur. Bu tartışmalarda hemfikir olunan nokta konunun yeni bir iktidar biçimi yarattığı ya da yaratmasına yardım etmesidir. Panoptikon, kimilerine göre yalnızca Jeremy Bentham'ın hapishanesi ve başarısızlığa uğramış bir tasarı olarak ele alınsa da Londra'da bunu inşa etmek için yirmi yılını harcamış, sonunda da İngiliz hükümetinin baskısıyla tasarısından vazgeçmiştir. Panoptikonu kendi tarihi içerisinde bir tasarı olarak değil de felsefi bir çalışma olarak gören düşünürler ilerleyen zamanlarda bunu geliştirme yoluna gitmiştir (Werret, 2019, s. 87-89).

Bentham'ın projesinden ciddi biçimde etkilenen ve bunu "modern toplumun iktidar laboratuvarı" olarak niteleyen Foucault'a göre panoptikon, gözlem mekanizmaları aracılığıyla bireylerin tutumları üzerinde daha etkili olabilmekte ve onlara daha fazla nüfuz edebilmektedir. Bu nedenle panoptikonu hayali bir yapı olarak anlamamak gerekmektedir. Panoptikon, ideal biçimde şekillendirilmiş bir iktidar mekanizmasının diyagramıdır. Engellerden, sürtüşmelerden veya dirençten uzaktaki işleyişi saf bir optik ve mimari sistem halinde sunabilmektedir. Panoptikon mekanizması, herhangi bir iktidar aygıtının ekonomisini sağlayan bir yoğunlaştırıcı işlevindedir. Bu şema özelliklerinden hiçbirini kaybetmeden toplumsal sistemin içinde yayılmaktadır. Panoptikon, nesnesi ve amacı eskide kalan egemenlik toplumlarındaki gibi hükümlanlık ilişkisi değildir. Aksine disiplin ilişkileri bulunan yeni bir politik oluşumun genelleştirilmiş ilkesidir (Foucault, 1992, s. 257-262). 18. yüzyılda Bentham'ın tasarladığı Panoptikon modelinde bir iktidar tekniği olarak bakış işlev görmektedir. Jeremy Bentham Panoptikon'u yazdığı zamanlarda panoptikon sadece mimari tasarımın ismidir ancak günümüzde mimari bir yapılanmanın ötesine geçerek siyasal ve toplumsal bir yapılanmayı işaret etmektedir. Panoptikon, bireyin günlük rutinindeki iktidar ilişkilerini denetleyebilme mekanizmasıdır. Panoptikon, kapitalist düzenin ve egemen hegemonyanın devamlılığını sağlayabilmek açısından bir güvenlik ve verimlilik modeli haline gelmiştir (Özarlan, 2019, s. 139).

Günümüzde bu panoptik gözetleme işini yeni iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve dijitalleşme ile çevrimiçi mecralar yapmaktadır. Mark Poster'in deyişiyle bir süperpanoptikon çağına geçmiş bulunuyoruz. Panoptikonun aksine süperpanoptikon, çalışmalarını neredeyse hiç çaba harcamadan gerçekleştirmektedir. Foucault'un disiplin toplumunda iktidarın kılcal damarları olarak adlandırdığı şey bugün çok daha mükemmel bir şekilde işlemektedir. Panoptikonunsibermekana taşınmış yeni ve güncel bir versiyonu olarak süperpanoptikon, dünyamızı sarıp sarmalayan telefon kabloları ve elektrik devreleriyle eylemlerimizi kapsamlı bir gözetim harabesine, özel davranışlarımızı herkese açık duyurulara, bireysel davranışlarımızı toplu bir dile dönüştürmektedir. Bireyler burada kendi panoptik

kontrolünü kendisi yapmaktadır (Poster, 1996, s. 184). Özellikle son yıllarda gelişen elektronik gözetim sistemi teknolojileri içerisinde, kredi kartı, telefon, parmak izi tanıma sistemleri, internet, metal dedektörler, tarayıcılar, barkot okuyucular, kapalı devre kamera sistemlerine kadar sayılabilir. Bu tarz teknolojiler 1940'lı yıllarda askeri amaçlarla, Soğuk Savaş döneminde devletin güvenliğini sağlamak amacıyla, günümüzde ise daha çok güvenlik ve verimliliği artırmak için kullanılmaktadır (Özarlan, 2019, s. 141).

Depolanan bilgiyi ve veriyi işlemeye dayalı yeni gözetim pratikleri, gündelik hayatın içinde bireylerin sürekli olarak denetlendiği, sınındığı, gözetlendiği, değerlendirildiği ve yargılandığı farklı bir tür şeffaflık ortaya çıkarmıştır. Ancak bunun tersi kesinlikle mümkün değildir. Günlük hayatlarımıza dair bilgiler bireyleri gözetleyen kurumlar açısından şeffaf hale geldikçe, bu kurumların kendi içerisindeki işleyişini anlamlandırmak daha kompleks bir biçime bürünmektedir. İktidar, akışkan modernitenin değişkenliği içerisinde büyük bir hızla ilerledikçe, şeffaflık bazıları için gittikçe artarken bazıları içinse giderek azalmaktadır (Bauman ve Lyon, 2016, s. 23,24).

3. Panoptikonun Dönüşümü: Sinoptikon ve Omniptikon

Günümüzde panoptikonun sonunu yaşadığımız yargısı doğru değildir. Bugün esasında, tamamıyla yeni, farklı, dönüşmüş bir panoptikonun başlangıcını yaşamaktayız. 21. Yüzyılın dijital panoptikonunda gözetleme mantığı değişmiştir. Gözetleme işi, tek merkeze dayalı olan despotik bakışın kudretli gücü tarafından yapılmamaktadır. Bentham'ın Panoptikonunun temelinde olan merkez-çevre ayrımı artık tamamıyla yok olmuştur. Byung-Chul Han tarafından dijitalpanoptikon olarak adlandırılan mekanizma herhangi bir perspektife dayanan optik olmaksızın iş görebilmektedir ve verimliliğinin sebebi de bu özelliğidir. Perspektif olmaksızın ışığa boğma, önceki perspektife dayanan gözetleme mekanizmasından daha etkilidir, çünkü insan her yerden her açıdan ve herkes tarafından aydınlatılabilmektedir (2019, s. 67).

Han'a göre, 21. Yüzyıl toplumu artık Foucault'un söylediği gibi bir disiplin toplumu değil, performans toplumdur. Bu toplumun sakinleri ise itaatkâr özne değil, performans öznesi durumuna gelmiştir. Artık günümüzdeki disiplin toplumunun performans toplumuna dönüşümündeki psikolojik ve topolojik değişimleri tasvir ederken sadece Foucault'un iktidar analitiğinden bahsetmek yetersiz kalmaktadır. Sıkça kullanılan kontrol toplumu kavramsallaştırması da negatifi çağrıştırmaları bakımından tanımlama sorunsuz olmamaktadır (2020c, s. 17).

Thomas Mathiesen, panoptikondan sonraki bu yeni dönemi sinoptikon(synopticon) olarak adlandırmaktadır. Kavram, “birlikte” veya “aynı” anlamına gelen Yunanca “syn” sözcüğünden ve yine gözetleme anlamına gelen “opticon” sözcüğünden oluşmaktadır. Böylece sinoptikonla kast edilen çift yönlü bir izleme ve gözetleme toplumdur (Mathiesen, 1997, s. 219).Sinoptikonda azınlığın çoğunluğu gözetlemesinin yerini çoğunluğun azınlığı gözetlemesi durumu almıştır. Çoğunluğun seyretmekten başka bir seçeneği olduğu söylenemez, kamusal erdemleri öğrenecekleri kaynaklar olmadığı için hayat çabaları için gereken güdüleri görünür örneklerde aramaktadırlar. Bundan dolayı da isteyerek, beğenerek seyretmekte ve seyredilecek şeyleri açık bir biçimde talep etmektedirler. Önemli ve popüler olanlar ya da popüler oldukları için önemli olanlar bir iktidara sahip olmayı arzuluyor değiller. Bu nedenle kamusal erdemler hakkında herhangi bir eğitim vermiyorlar, verdikleri hizmet, başkaları onlara hayran olabilsin ve taklit etmeye heveslensin diye kendi hayatlarını seyre çıkartmaktadır. Buna göre panoptikonu özel alanı kamusal alanda eritme çabası ya da özel olana açılmış bir savaş olarak niteleyebilirsek, sinoptikonu ise kamusal olanın yok oluşu, kamusalın özel alan tarafından işgal edilmesi ya da sömürgeleştirilmesi olarak niteleyebiliriz (Bauman, 2000, s. 80-81).

Günümüzde televizyonlarda yayınlanan yemek programları, evlilik programları, diziler ve filmler, çoğunluğun izlediği yapımlardır. Bu yapımlar, izleyicinin keyifli zaman geçirdiği, izleyenlerin çok izlenenin ise az olması bakımından bir sinoptikon örneği sayılabilir (Yorulmaz, 2019, s. 18). Öte yandan Biri Bizi Gözetliyor, Survivor gibi kişinin gün içerisindeki her anını ifşalayan programlar da bir sinoptikon örneği oluşturmaktadır. Kocabay Şener, televizyonda yayınlanan bu gözetleme programlarının bir tele-gözetleme olduğunu belirterek geleneksel kitle iletişim araçlarının özellikle de televizyonun gözetleme kavramına farklılıklar getirdiğini belirtmiştir. İzleyiciler televizyon sayesinde sızdıkları hayatları, televizyonun sunabileceği tüm içerikleri bünyesinde toplamaktadır. Gözetleme programları, bireyin gündelik hayatında karşısına çıkabilecek her şeyi izleyiciye sunmakta, acı, hüznün, sevinç, gözyaşı ve kahkaha aynı yapımın içinde gerçek bir şekilde ve gerçek kişilerce bulunmaktadır. İlgi çeken bütün bu özelliklerinin yanında gözetleme sebebiyle mahremiyet ihlallerinin olması da çekiciliği artıran unsurlardandır. Gözetleme mekanizmasının bulunduğu yerde mahremiyet ihlalinden söz etmek elbette normaldir, ancak gözetlenenin buna razı olduğu düşünüldüğünde bunun ihlal olup olmadığı tartışılabilir hale gelmektedir (2016, s. 64).Dolayısıyla gözetlemeye içkin olan mahremiyet ihlalinden söz etmek burada sorunlu hale gelmektedir.

Bunun ötesinde ise, günümüzde yeni medya teknolojileri aracılığıyla sosyal medya platformlarında kişilerin gönüllü bir biçimde kendi hayatlarından kesitler sunmaları, hayatlarını ifşa

etmeleri, karşılıklı olarak kişilerin birbirlerini takip etmelerini, gözetlemelerini ve hatta kimin kimi izlediğinin belli olmadığı bir dönemi oluşturmuştur. Arslantaş-Toktaş ve diğerlerine göre, günümüzde internetin yaygın bir şekilde kullanılmasıyla sinoptikondanomniptikona geçilmiştir. Artık sadece çoğunluğun azınlığı izlediği bir dönem değil çoğunluğun birbirini izlediği bir gözetim süreciyle karşı karşıyayız. Bu gözetim sürecinin ise Facebook, Twitter, Instagram gibi sosyal paylaşım platformları üzerinden işlediği görülmektedir (2012, s. 33). Sosyal ağlar üzerinden gerçekleşen gözetleme biçimini ifade eden omniptikon, herkesin birbirini gözetleyebildiği işteş bir gözetleme biçimidir. Ayrıca bunun yanında sosyal ağ sitelerinin tüm kullanıcıları gözetlediğini de belirtmek gerekir (Kocabay Şener, 2016, s.60) ki buna bir sonraki başlıkta değinilecektir.

Dijital kontrol toplumu özgürlüğü de ciddi bir biçimde kullanmaktadır. Bu, kendini gönüllü olarak ortaya çıkarma ile mümkün olmaktadır. Bu toplumun sakinleri dış baskılardan dolayı değil, kendi iç ihtiyaçları nedeniyle iletişime geçtiği zaman mükemmellik yakalanabilir, yani özel ve mahrem alanı feda etme korkusu, kendini vitrine koyma ihtiyacına yenik düştüğünde bu gerçekleşebilir (Han, 2019, s. 12-13). Bu bağlamda Andy Warhol'un "herkes bir gün 15 dakikalığına ünlü olacak" sözü akıllara gelmektedir. Bu söz ile Amerikalı yapımcı, gözetim kültürünün derinlikten yoksun yüzeyselliğini ve geçici olduğunu vurgulamaktadır. Öte yandan ise, artık yanımızdan ayırmadığımız ve bağımlılık yaratan yeni iletişim teknolojilerinin yapısı sayesinde, sosyal paylaşım platformlarında profil oluşturan bireylerin, kendi dijital platformunda yarattığı kimlik aracılığıyla mutlu olabileceğini de ifade etmektedir. Üstelik yeni medya teknolojilerinin yarattığı, omniptikonun temelini ve onun gücünün kaynağını da oluşturan bu bağlam, günümüzde daha ileri bir boyuta ulaşmıştır. Çünkü omniptikon, herkesin herkesi, zaman mekân sınırlaması olmaksızın, istediği zamanda ve istediği biçimde karşılıklı gözetlemesine imkân sağlamaktadır. Bunu yaparken de eğlence unsurunu dahil etmektedir. Böylelikle, sürekli gözetle(n)me ile yakalanacak mutluluk herhangi bir sınıra tabi olmamaktadır. Sürekli görünür olmak, kendini istenen görüntüyle ifade etmek, imajını statüsünü hatta kimliğini bu görüntülerle inşa etmek, kendini görünür kılmaktan memnun olmak, bir taraftan da postmodernizm ve sonrasının göze çarpan özellikleri arasındadır. Omniptikon hem karşılıklı hem de sürekli gözetimi mümkün hale getirerek iktidar mekanizmasına yeni denetim olanakları sağlamak ve küresel olarak onaylanan ve çalışan bir deneyim imkanı sunmaktadır. (Bitirim Okmeydan, 2017, s. 64).

4. İşe Yaramazları Ayıklama: Banoptikon

Dijital gözetimin altyapısını oluşturan temel, büyük veri (bigdata)'dir. Narin (2017)'e göre büyük veri, sosyal medya platformlarında yaptığımız beğeniler, yorumlar, kullandığımız emojiler gibi

kullanıcıların dijital hareketlerini kapsayan içeriklerden, insansız hava aracı gibi çeşitli araçlarla alınan görüntülene genişletilebilecek kadar karmaşık ve dağınık yapıdaki enformasyonlardır (s. 217).

Büyük veri, genellikle sosyal medya ile ilişkilendirilse de sadece bu demek değildir. Doug Laney tarafından 2001 yılında büyük verinin 3V olarak kabul edilen üç özelliği olduğu belirtilmiştir: hacim (volume), hız (velocity) ve çeşitlilik (variety). Bunlardan ilk V'yi ifade eden hacim, büyük verinin en geniş kısmını oluşturur ve ilk akla gelendir. Günümüzde petabyte'lardan bahsedilmektedir. Daha fazla veri üretildikçe bu bytelardaki büyümenin devam edeceği ise açıktır. 3V'nin ikincisi olan hız, verinin üretildiği hızı veya iletme sıklığını ifade eder. Otoyollardaki sensörlerden gelen veri akışı, havalimanlarındaki kalabalıktaki yüzleri tarayan ve işleyen video kameraları, ayrıca popüler e-ticaret sitelerinin tıklama verilerinin işleme hızı bu kategoriyi açıklamaktadır. Çeşitlilik ise, mevcut tüm farklı veri ve dosya türleri ile ilgilidir. Müzikler, filmler, makaleler, konum etiketleri, tweetler veya bir bilgisayara sahip herhangi bir sistem tarafından üretilen tüm farklı günlük dosyalar veri çeşitliliği içerisinde değerlendirilebilir. İşte bu üç kategori beraber düşünüldüğünde büyük verinin ne olduğuna dair daha eksiksiz bir resim oluşacaktır (Zadrozny ve Kodali: 2013, s. 1). Ancak büyük verinin sadece hacmi, hızı ve çeşitliliği değil aynı zamanda işlenebilerek ondan değer elde edilmesi günümüzde önemli hale gelmiştir.

Zadrozny ve Kodali (2013)'ye göre büyük veri, bireylerin çevrimiçi ortamlarda bıraktığı dijital ayak izleri ve makine verileri olarak iki şekilde kategorize edilebilir. Bireyler, internetle ne kadar etkileşim içerisinde olursa o kadar dijital ayak izi bırakmaktadır. Ancak çoğu insan, dijital sistemlerle her gün yoğun biçimde etkileşimde olmalarına rağmen gün içerisindeki önemsiz tıklamalarının geride ne kadar bilgi bıraktığının farkında bile değildir. İkinci büyük veri kategorisini ise makine verileri oluşturmaktadır. İnsanlar tarafından bırakılan dijital ayak izlerini destekleyen birçok güvenlik duvarı, yük dengeleyici, yönlendirici, anahtar ve bilgisayar bulunmaktadır. Bu sistemlerin tümü, güvenlik ve denetim günlüğü dosyalarından, bir alışveriş sitesini ziyaret eden müşterinin sepete atıp geri çıkardığı ürünün bilgisi dahi dâhil olmak üzere çeşitli günlük dosyaları oluşturmaktadır (s.2-3).

Büyük veri, bu yönleriyle bir taraftan kanser araştırmaları, iklim değişikliği, terörizm gibi birçok farklı alanda yeni imkânlar sunarak çeşitli toplumsal sorunlara fayda sağlayabilecek güçlü bir araç konumunda görülmektedir. Öte yandan ise, mahremiyetin sorunlu hale gelmesi ve sivil özgürlüğün azalması ile devletin ve kurumsal kontrolün olanaklı hale geldiği Büyük Birader'in farklı bir silüeti olarak algılanmaktadır. (boyd ve Crawford, 2015, s. 200) Günümüzde internet, kullanıcı profillerinin bilgilerinin depolandığı ve sınıflandırıldığı bir büyük veri havuzuna dönüşmüştür. Kullanıcıların kendi

isteği ile üye olduğu platformlar çeşitli yazılımlar kullanarak onları takip etmektedir. Sosyal ağlardan haber sitelerine hatta bloglara kadar bulunan bu çerezlerde, demografik bilgiler ve çevrimiçi gerçekleştirilen tüm faaliyetler depolanmaktadır. Toplanan bu veriler başta reklamcılık sektörü olmak üzere çeşitli sektörlerle hizmet etmektedir. Kullanıcıların görece habersiz bir şekilde algoritmalar yoluyla takip edilmesi, kategorileştirilmesi, mahremiyet ihlali ve gözetim sorununu karşımıza çıkarmaktadır (Uluk, 2018, s. 43-44).

Bauman (2012, s. 55-56)'a göre, Foucault'un gözetim mekanizması panoptikonunun esas amacı, kontrolü sağlamak ve mahkûmlarını belirli kalıplar dâhilinde davranmaya zorlamaktır. Panoptikon, farklılıktan hoşlanmaz, çeşitlilik karşısında bir silahtır. Günümüzde büyük verinin ise buna benzer bir hedefi bulunmamaktadır. Tam tersine, bu veritabanının oluşmasında en büyük etki kredi ve pazarlama şirketlerindedir ve bu şirketler kayıt altına alınan insanların inanılırlıklarını, tüketici ve müşterilerinin güvenilirliklerini teyit ettiğinden, seçme şansına sahip olamayanların ise zararsız bir şekilde elendiğinden, sistemden uzaklaştırıldığından emin olmayı istemektedir. Veritabanına dâhil edilmiş olmak, seçilmiş olmaktır. Bu da kredi verilmeye değer olmanın birinci koşuludur ve aynı zamanda eğlenceye giriş biletidir. Veritabanı güvenilir ve güvene layık müşterilerin bilgilerini depolamakta, hayatlarında kaydedilecek bir şeyi olmayan yani tüketim davranışına güvenilmeyen diğer insanları ise elemektedir. Panoptikonun temel işlevi, çevrelenmiş, sıkı korunan mekânın dışına kimsenin kaçmamasını sağlamakken, büyük verinin işlevi uygun vasıfları taşımayan kişilerin o alana girmemesini sağlamaktır. Dolayısıyla veritabanı ya da bigdata denilen şey, bir ayıklama, ayırma ve dışlama aracı olarak da işlemektedir

Bu noktada karşımıza banoptikon mekanizması çıkmaktadır. Kavramı ilk ortaya atan Didier Bigo, bunu sistemde istenmeyen göçmenlerin gözetim altında tutulması ve elenmesiyle ilgili kullanmıştır ancak, günümüzdeki gözetleme mantığına da rahatlıkla uygulanabilir. Ban-optik şema olağanüstü bir güce sahiptir, kişilerin profillerini çıkarır, gelecekte muhtemel davranışlarından korkulan bazı grupları tedbir amacıyla ötekileştirir ve dışlanmayan grupları normalleştirir. Güvenlikli siteler, kapalı devre kamera sistemleri ve alışveriş merkezleri ban-optik cihazların başlıca örnekleri olarak gösterebilmektedir. Banoptikon, kendin-yap tarzındaki gözetimin düzeni sağlar ve alanlara girişi korur. Temelde bu gözetim, kredi kartı gibi araçlardan hiçbirine sahip olamayan, satın alma davranışı ölçülemeyen ve bundan dolayı kendi kendilerine bu gözetimi uygulayacağına güvenilemeyecek kişilerin girişini engellemektedir (Bauman ve Lyon, 2016, s. 76-78).

Son teknolojilerle artık büyük veri, büyük bir ticaret merkezi olarak kişisel verileri sistemli bir şekilde ticarileştirmekte ve paraya çevirmektedir. Artık gözetleme devleti bir pazara dönüşmüş durumdadır. Büyük veri, yeni bir dijital sınıflı toplumun oluşmasına sebep olmaktadır. Düşük ekonomik değere sahip insanlar burada waste/çöp olarak tanımlanmaktadır. Bu kategoridekiler en alt sınıfı oluşturmaktadır. Örneğin, bu derecesi kötü olan insanların kredi talepleri reddedilmektedir. Böylece panoptikonun görevini banoptikona devretmiş olur. Kelimenin kökenine baktığımızda Almanca “bann” yasaklama, ihraç kelimelerinden anlaşılacağı gibi, banoptikon, sisteme yabancı ya da düşman gördüklerini ötekileştirip istenmeyen kişiler olarak belirleyerek bunları dışarıda bırakan bir aygıt olarak çalışır. Böylelikle banoptikon sistemin verimliliğini ve güvenliğini sağlamaktadır (Han, 2020a, s. 72-73).

SONUÇ

İnsanlık tarihi kadar eski olan iktidar mevhumu, tarihin her döneminde meşruluğunu sağlamak, egemenliğini sürdürmek ve hegemonyayı devamlı kılmak adına birtakım stratejiler uygulamıştır. Disiplin altına alma ve denetim gücünü etkili biçimde kullanabilen iktidar, bunu yapabilmek adına gözetim mekanizmasına başvurmuştur. İktidarın gözü, insanların tüm yaşam alanlarını izleyebilen ve denetleyebilen bir iktidar organıdır. İktidarın gözünün yaşamın her alanında hissedilmesi, insanların hareketlerinin, tutum ve davranışlarının hatta düşüncelerinin bile tahakküm altına alınmasına yol açmıştır. İktidar, toplumun en mahrem alanlarına kadar nüfuz ederek, bazen görünerek bazense görünmez bir biçimde etkililiğini sürdürmeye devam etmektedir.

İktidarın disiplin ve denetimi sağlamak amacıyla her dönemin kendi şartlarına göre uyguladığı gözetim pratikleri bulunmaktadır. Foucault’un Bentham’dan alıp geliştirdiği ve panoptikonmetaforuyla ifade ettiği gözetleme mekanizması en bilinen izleme ve denetleme yöntemidir. İzleyen varlığının belirsizliği yoluyla her daim kişinin kendini izleniyor hissetmesi ve böylece sürekli özdenetim uygulaması panoptikonun en güçlü yönünü oluşturmaktadır. Panoptikon, yeni iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle kendini yenilemiş ve farklı biçimler almıştır. Dijital panoptikon ya da süperpanoptikon olarak adlandırılan gözetim mekanizması, yeni iletişim teknolojileri aracılığıyla kişinin adım adım takip edilmesini, dijital ayak izlerinin kişinin gözetlenmesine olanak sağlamasını ifade etmektedir. Bugün dijital mecralarda yaptığımız her tıklama her hareket kayıt altına alınmakta, çeşitli birey kategorileri oluşturulmakta ve hakkımızda bizim bile bilmediğimiz kadar anekdot biriktirilmektedir.

Mathiesen tarafından geliştirilen çoğunluğun azınlığı izlemesi anlamına gelen synopticon fikri de geçerliliğini korumakla birlikte artık günümüzde yetersiz kalmaktadır. Çoğunluğun azınlığı izlediği

gibi sosyal medya ağlarıyla ortaya çıkan bir çoğunluğun çoğunluğu gözetlemesi durumunu ifade eden omnipricon söz konusudur. Bu işteş durumla birlikte kimin kimi izlediği belirsiz bir hale bürünmüştür. Gönüllü bir şekilde kendi hayatlarını vitrine koyanlar, aynı zamanda mahremiyetin de dönüşmesine sebep olmaktadır. Hayatını gönüllü bir şekilde ifşa edenlerin gözetlenmesi ortada bir mahremiyet ihlalinin olup olmadığını da sorunlu kılmaktadır.

Tüm bunların yanında dijital teknolojiler ve bigdata, kişileri takip edip izini sürerken belli prototipler oluşturmakta, kişilerin tüketim davranışları, kredi kartları, borçları, ödemeleri, ilgi alanları gibi şeyleri kaydederken sınıfsal bir sistem ortaya çıkarmaktadır. Bu noktada insanlar sisteme yararlı ve yararlı olmayanlar olarak ayrılmakta, belirli kategorilere bölünmektedir. Bu şekilde insanlar metalaşarak pazarda satılmaya ya da pazara girişi engellenmeye çalışılmaktadır. Bu engelleme durumu panoptikon mekanizmasını oluşturmaktadır. Sistemde güvenilmeyenler olarak işaretlenen kişiler sistemin dışında bırakılarak sistem güvenli hale getirilmekte ve akışa zarar vermesi önlenmektedir. Günümüzdeki yeni iktidar teknikleri bir yandan sistemde kalmaya bir yandan ise tehdit unsurlarını sistemden uzaklaştırmaya yönelik çalışmaktadır. Bauman ve Lyon'un (2016) yerinde deyişle, gözetim teknolojisi günümüzde iki türlü işlemektedir; ilki hapsetmek, diğeri ise dışarıda bırakmaktır.

KAYNAKÇA

- Arslantaş-Toktaş, S. Binark, M. Dikmen, E.Ş, Fidaner, I.B, Küzeci, E. Özeygen, A. (2012). Türkiye’de Dijital Gözetim. Alternatif Bilişim Derneği Yayınları. <https://ekitap.alternatifbilisim.org/pdf/turkiyede-dijital-gozetim.pdf>
- Baştürk, E. (2013). Bir Kavram İki Düşünce: Foucault’danAgamben’eBiyopolitikanın Dönüşümü, Alternatif Politika, 5 (3), 242-265
- Bauman, Z. (2000). Siyaset Arayışı. (Çev. T. Birkan). Metis Yayınları
- Bauman, Z. (2012). Küreselleşme. (Çev. A. Yılmaz). Ayrıntı Yayınları
- Bauman, Z. ve Lyon, D. (2016). Akışkan Gözetim. (Çev.E. Yılmaz). Ayrıntı Yayınları.
- Bentham, J. (2019). Panoptikon ya da Gözetim-Evi. B.Çoban ve Z. Özarslan (Eds). Panoptikon Gözün İktidarı. Su Yayınları
- Bitirim Okmeydan, S. (2017). Postmodern Kültürde Gözetim Toplumunun Dönüşümü: ‘Panoptikon’dan ‘Sinoptikon’ ve ‘Omniptikon’a. AJIT-e: Bilişim Teknolojileri Online Dergisi, 8(30), 45-69. <https://doi.org/10.5824/1309-1581.2017.5.003.x>
- Boyd, D. , Crawford, K. ve Savcı, B. (2015). Büyük Veri Üzerine Eleştirel Sorular: Kültürel, Teknolojik ve Bilimsel Bir Olgu Hakkında Eleştirel Sorgulamalar. Folklor/Edebiyat, 21(83),199-215.Retrievedfrom <https://dergipark.org.tr/tr/pub/fe/issue/26049/274368>
- Butler, J. (2005). İktidarın Psikik Yaşamı Tabiyet Üzerine Teoriler. (Çev.F. Tütüncü). Ayrıntı Yayınları
- Çamuroğlu Çığ, E. (2016). Dijital Çağda Bakışın Politikası: Panoptikon ve Aleniyet İlkesi. Toplum ve Demokrasi, 10(21), 91-113.
- Çoban, B. (2009). Yeni Panoptikon, Gözün İktidarı ve Facebook, Yeditepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, (10), 1-18
- Çoban, B. (2019), “Gözün İktidarı” Üzerine. Çoban, Z. Özarslan (Eds). Panoptikon Gözün İktidarı. Su Yayınları

- Foucault, M. (1992). Hapishanenin Doğuşu. (Çev.M.A.Kılıçbay). İmge Yayınları
- Foucault, M. (2011). Entelektüelin Siyasi İşlevi Seçme Yazılar 1 (Çev.I. Ergüden, O. Akınhay, F. Keskin). Ayrıntı Yayınları
- Foucault, M. (2012). İktidarın Gözü Seçme Yazılar 4 (Çev. I. Ergüden). Ayrıntı Yayınları
- Foucault, M. (2014). Özne ve İktidar Seçme Yazılar 2 (Çev. O. Akınhay). Ayrıntı Yayınları
- Han, B. C. (2019). Şeffaflık Toplumu. (Çev. H. Barışcan). Metis Yayınları
- Han, B. C. (2020a). PsikopolitikaNeoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri (Çev.H. Barışcan). İstanbul: Metis Yayınları
- Han, B. C. (2020b). İktidar Nedir? (Çev. M. Özdemir). İnsan Yayınları
- Han, B. C. (2020c). Yorgunluk Toplumu. (Çev.Samet Yalçın). İstanbul: Açılım Kitap
- Kalaman, S. (2019). Yeni Medya ve Dijital Gözetim: Türkiye'deki Sosyal Medya Kullanıcıları Üzerine Bir Araştırma, Yönetim ve Ekonomi, 26 (2), 575-594
- Kocabay Şener, N. (2016). Eğlencenin gözetleme hali ya da eğlence endüstrisinde görünüşü ya da gören olmak. TRT Akademi, 1 (1) , 50-70.Retrievedfrom <https://dergipark.org.tr/tr/pub/trta/issue/22014/236075>
- Mathiesen, T. (1997). The Viewer Society: MichelFoucault's 'Panopticon' Revisited, TheoreticalCriminology, 1(2), 215-234
- Narin, B., Ayaz, B., Fırat, F., & Fırat, D. (2017). Büyük Veri ve Gazetecilik İlişkisi Bağlamında Veri Gazeteciliği. AJIT-E, 8(30), 215-235.
- Özarslan, Z. (2019). Gözün İktidarı: Elektronik Gözetim Sistemleri. B.Çoban, Z. Özarslan. (Eds). Panoptikon Gözün İktidarı. Su Yayınları
- Özdel, G. (2012). Foucault Bağlamında İktidarın Görünmezliği ve "Panoptikon" ile "İktidarın Gözü" Göstergeleri, TheTurkish Online Journal of Design, Art andCommunication - TOJDAC 2(1), 22-29
- Özmkas, U. (2012). Foucault: İktidardan Biyoiktidara, CogitoMichelFoucault Özel Sayı 70,71. Yapı Kredi Yayınları
- Poster, M. (1996). Database as Discourse, or Electronic Interpellations. D. Lyon and E. Zureik (Eds). Computers, SurveillanceandPrivacy. University of Minnesota Press
- Revel, J. (2006). Foucault: Güncelliğin Bir Ontolojisi (Çev.K. Atakay). Otonom Yayıncılık
- Uluk, M. (2018). Hakikat Sonrası Çağda Yeni Medya & Yalan Haber. Dorlion Yayınları.
- Yorulmaz, A. (2019). Lacan'ın Üç Düzeninden Dijital Kültürün Öznesine: Lacanyen Psikanaliz Bağlamında Kimlik, Tanınma Ve Sosyal Medya, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Werret, S. (2019). Potemkin ve Panoptikon: Samuel Bentham ve Onsekizinci Yüzyıl RusyasındaMutlakiyetçi Mimari. B.Çoban, Z. Özarslan (Eds). Panoptikon Gözün İktidarı. İstanbul: Su Yayınları
- Zadrozny, P., & Kodali, R. (2013). Big Data Analytics Using Splunk. Apress.

EXTENDED ABSTRACT

From the beginning of human history, the phenomenon of power felt in all aspects of life has existed from the past to the present. The power that has been applied in different forms in the past, is now in different forms of life. And then it will transform according to the changes in the social system. The most important strategy the government has implemented to control society is surveillance. In this study, the concepts in the surveillance mechanism and the literature were examined.

There are many metaphors in the literature that try to express the culture of surveillance and the surveillance mechanism that the government has implemented to control society. The first and most known of these in the study is the panopticon metaphor of Foucault. Panopticon is actually an architectural structure designed by Bentham to surveill prisoners, lunatics, patients, addicts. Foucault has adapted it to the power form of modern society. According to Foucault, the power mechanism of the modern society, works with panoptic surveillance.

Today, with the development of new communication technologies, surveillance has been able to infiltrate all over everyday life. Online platforms that come into our lives together with digitalization are currently being surveilled. Online platforms that come into our lives together with digitalization watch us. This surveillance, expressed by Mark Poster's concept of superpanopticon, is carried out by means of credit cards, phones, internet etc. Surveillance through the storage and processing of information on online platforms has made it possible to watch the individual at all times in everyday life. Everything an individual does online is recorded by big data, with or without his permission. Big data is the most important tool that allows the individual to be watched.

However, today we are also talking about a mutual surveillance. The majority of the past minority surveillance has been replaced by the minority surveillance of the majority today. This is expressed by the concept of synopticon. TV productions are examples of the majority watching the minority. TV shows, wedding shows, tv series and movies are watched by the majority. These productions can be considered synoptics because they give the audience pleasure and are watched by the majority. In addition, programs that show every moment of individuals during the day can be given as an example of synopticon. At this point, the person who is being watched knows and agrees to it. Therefore, in synopticon, it is problematic to talk about invasion of privacy that is invading surveillance.

Today, people also share content about their own lives from their social media profiles through new media technologies. Social media platforms have created a surveillance logic where it is not clear who is watching whom. People follow each other and surveill each other. This is expressed by the concept of omnicon. Omnicon does its work with social networking sites such as facebook, instagram, twitter.

Of course, surveillance technology isn't just that much. People leave digital footprints constantly with their transactions on the internet. Big data records every click that the user makes, either with permissions to use applications or cookies. It also classifies individuals for commercial companies. Big

data categorizes people and markets them to advertising companies. At this point, the banopticon mechanism comes into play. Banoptikon incorporates people into the system who can be reliable and profitable for commercial companies. However, individuals who do not bring profit to the system, who do not rely on consumption behavior, are excluded by the banopticon.

As you can see, with new communication technologies, power and its control tool, surveillance, have undergone some transformations. The repressive and incarceration aspect of surveillance has changed. Today, individuals voluntarily participate in and consent to supervision. Surveillance technology works both to imprison and exclude.